

УДК 347.61

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-17-62-69

Ільченко Іван Петрович,

аспірант 2 курсу кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної
власності та інновацій

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ilchenko130620@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-6747-7526

ВИЗНАННЯ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ ПОЛОЖЕННЯ ЧАСТИНИ 4 СТАТТІ 75 СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

У дослідженні здійснено комплексний аналіз проблеми конституційності частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України, яка встановлювала, що один із подружжя вважався таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо його заробітна плата, пенсія, доходи від використання майна чи інші доходи не забезпечували йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. Зазначена норма визначала залежність права одного з подружжя на надання йому/її утримання від сукупного доходу, який не мав перевищувати прожитковий мінімум на відповідний рік, що викликало численні дискусії у правовій доктрині та практиці.

Встановлено, що застосування цього критерію значно звужило права осіб, які втратили працездатність, оскільки не враховувало їхніх реальних потреб, таких як додаткові витрати на лікування, догляд та реабілітацію.

Проаналізовано аргументи Верховного Суду, який у конституційному поданні наголосив, що положення частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу не відповідають статтям 3, 8 і 48 Конституції України. Верховний Суд підкреслив, що це положення суперечить принципам рівності, справедливості та людської гідності, гарантованих Конституцією.

Наведено позиції Голови Верховної Ради України та Президента України щодо конституційного подання Верховного Суду. Висвітлено їхні аргументи стосовно обмеженості та необхідності вдосконалення правового регулювання сімейних відносин, зокрема питання залежності права на матеріальну допомогу одного з подружжя від прожиткового мінімуму. Обґрунтовано, що ці позиції підтверджують важливість подальшого законодавчого врегулювання в сфері сімейного права з урахуванням принципів, закріплених Конституцією України та міжнародними актами з прав людини.

З'ясовано, що зазначена законодавча конструкція створила перешкоди для належного захисту прав осіб, які потребували матеріальної допомоги, та обмежила можливості судів враховувати індивідуальні особливості кожної конкретної справи.

У роботі висвітлено рішення Конституційного Суду України від 29 жовтня 2024 року у справі № 1-1/2023(72/23), яким частину четверту статті 75 Сімейного кодексу України було визнано неконституційною. Досліджено вплив цього рішення на розвиток сімейного права, зокрема на зміну підходів до регулювання аліментних зобов'язань між подружжям.

Розкрито зміст зауважень науковців, які вказували на те, що прожитковий мінімум як універсальний критерій є несправедливим і не враховує потреб осіб, які перебувають у вразливому становищі.

Висунуто пропозиції щодо вдосконалення законодавства шляхом розробки більш гнучких і справедливих критеріїв визначення нужденності, які б забезпечували реалізацію права на гідний рівень життя для осіб, які потребують матеріальної допомоги.

Обговорено необхідність створення правового механізму, який би унеможливив надмірне втручання держави у приватне і сімейне життя, забезпечив баланс між правами та обов'язками подружжя і враховував би індивідуальні потреби кожної особи.

Дослідження є важливим внеском у реформування сімейного законодавства України та підвищення рівня захисту конституційних прав у сфері сімейного права.

Ключові слова: сімейне право, прожитковий мінімум, людська гідність, Конституційний Суд України, матеріальна допомога, реформа законодавства, справедливість, судова практика.

Ichenko I. DECLARING UNCONSTITUTIONAL THE PROVISION OF PART 4 OF ARTICLE 75 OF THE FAMILY CODE OF UKRAINE: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR FAMILY LAW

The study provides a comprehensive analysis of the constitutionality issue concerning Part 4 of Article 75 of the Family Code of Ukraine, which established that a spouse is deemed to require material support if their salary, pension, income from property use, or other earnings do not meet the subsistence minimum established by law. This provision tied the right of one spouse to receive support to the total income, which could not exceed the subsistence minimum for the relevant year, leading to numerous debates in legal doctrine and practice.

It has been established that applying this criterion significantly restricted the rights of individuals who lost their ability to work, as it failed to consider their actual needs, such as additional expenses for treatment, care, and rehabilitation. The study analyzed the arguments of the Supreme Court of Ukraine, which, in its constitutional submission, emphasized that the provisions of Part 4 of Article 75 of the Family Code do not comply with Articles 3, 8, and 48 of the Constitution of Ukraine. The Supreme Court highlighted that this provision contradicted the principles of equality, justice, and human dignity enshrined in the Constitution.

The positions of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine and the President of Ukraine regarding the Supreme Court's constitutional submission are also presented. Their arguments regarding the limitations and the need to improve the legal regulation of family relations, particularly the dependency of the right to material support on the subsistence minimum, are highlighted. It is substantiated that these positions confirm the importance of further legislative adjustments in family law in line with the principles enshrined in the Constitution of Ukraine and international human rights instruments.

It was determined that this legislative construction created obstacles to adequately protecting the rights of individuals requiring material support and limited the courts' ability to consider the individual circumstances of each specific case.

The study highlights the Constitutional Court of Ukraine's decision of October 29, 2024, in case No. 1-1/2023(72/23), which declared Part 4 of Article 75 of the Family Code of Ukraine unconstitutional. The impact of this decision on the development of family law, particularly on changing approaches to the regulation of spousal support obligations, is analyzed.

The study also examines scholarly critiques arguing that the subsistence minimum as a universal criterion is unjust and does not account for the needs of vulnerable individuals. Proposals are made for improving legislation by developing more flexible and fair criteria for determining the need for support, ensuring the right to a decent standard of living for those requiring material assistance.

The necessity of creating a legal mechanism to prevent excessive state interference in private and family life is discussed, as well as ensuring a balance between the rights and obligations of spouses while considering the individual needs of each person.

This research makes a significant contribution to the reform of Ukrainian family law and enhances the protection of constitutional rights in the sphere of family relations.

Key words: family law, subsistence minimum, human dignity, Constitutional Court of Ukraine, material support, legislative reform, justice, judicial practice.

Постановка проблеми. Питання конституційності частини 4 статті 75 Сімейного кодексу України порушує фундаментальну проблему, пов'язану з балансом між правами та обов'язками подружжя в сімейно-правовому регулюванні. Це положення, яке ставило право на матеріальну допомогу одного із подружжя в залежність від його доходів, які не повинні були перевищувати прожиткового мінімуму, піддавалося широкій критиці як несумісне з принципами рівності, людської гідності та соціальної справедливості. Особливого значення зазначене питання набуває в контексті захисту прав вразливих верств населення та необхідності гарантування гідного рівня життя, що є основоположною метою сучасних правових систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання утримання одного із подружжя стало предметом значної уваги вітчизняних науковців, серед яких варто виділити роботи Афанасьєвої Л. В., Антошкіної В. К., Кожевникової В., Новохатської Я. В., Розгон О. В., Сафончик О. І., Ільченка І. П., Михальнюк О. В., Іванової К. Ю., Труфанової Ю. В., Мельниченко Ю. О., Верховець К. С., Красвітної Т. П., Буряченка А. М., Бут Я. В., Пірсон К. С., Пилипенка Ю. О., Євко В. Ю. та інших. Однак нещодавнє визнання Конституційним Судом України неконституційною норми частини 4 статті 75 Сімейного кодексу України відкриває нові горизонти для наукових пошуків. Це рішення актуалізує питання правового регулювання утримання одного із подружжя та свідчить про недостатню глибину існуючих наукових досліджень у світлі сучасних соціально-правових викликів у сфері сімейного права.

Мета статті – аналіз змісту положень частини 4 статті 75 Сімейного кодексу України з точки зору конституційно-правової інтерпретації. Стаття має на меті оцінити вплив рішення Конституційного Суду України на розвиток сімейного права та запропонувати законодавчі заходи щодо вдосконалення механізмів регулювання аліментних зобов'язань подружжя. Таким чином, дослідження має на меті виявити недоліки чинного законодавства та сформулювати практичні рекомендації для забезпечення кращого захисту основоположних прав.

Вклад нового матеріалу дослідження. Традиційно право на утримання одного із подружжя ґрунтується на одночасному виконанні трьох умов, викладених у частині 2 статті 75 Сімейного кодексу України [1, ст. 75], які покликані забезпечити баланс між правами та обов'язками подружжя з урахуванням основоположних принципів справедливості та рівності.

Так, частиною 2 статті 75 Сімейного кодексу України встановлено, що право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу [1, ст. 75].

До недавнього часу особою, яка потребувала матеріальної допомоги, вважалась та, чії доходи становили менше прожиткового мінімуму, що прямо закріплювала частина 4 статті 75 Сімейного кодексу України.

Зокрема вищевказаною нормою Сімейного кодексу України встановлювалось, що один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом [1, ст. 75].

Як слушно зауважила Михальнюк О. В., у цьому випадку йшлося про встановлення певної відповідності між нужденністю та розміром прожиткового мінімуму, яка неодноразово критикувалась в доктрині сімейного права з огляду на саме визначення прожиткового мінімуму, наведене у статті 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05 жовтня 2000 року. Тобто цей мінімум можна визнати допустимим у випадках лише нормального життєзабезпечення людини, але він не є достатнім у разі, якщо мова йде про непрацездатну особу, зокрема, яка позбавлена можливості працювати. Необхідні потреби непрацездатної людини, як правило, не обмежені тими звичайними потребами, які має здорова людина, тому вимагають додаткових витрат на лікування, оздоровлення,

харчування, що зумовлено іншим, відмінним способом життя такої людини [2, с. 154].

Подібної думки дотримується Іванова К. Ю., яка зазначає, що визначення нужденності через розмір прожиткового мінімуму не можна визнати таким, що є справедливою мірою для будь-яких випадків. Зокрема, з огляду на дефініцію прожиткового мінімуму, яка наводиться у ст.1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р., він розрахований на забезпечення мінімальних вимог функціонування людини, іншими словами це мінімально «достатній життєвий рівень». Між тим, коли мова йде про непрацездатну особу, до того ж позбавлену за станом здоров'я можливості працювати, її базові потреби для повноцінного життя, як правило, не обмежені тими звичайними потребами, які має здорова людина, і вимагають додаткових витрат на лікування, оздоровлення, особливе харчування, що зумовлено іншим, відмінним способом життя такої людини [3, с. 207].

З точки зору Труфанової Ю. В., прожитковий мінімум можливо використовувати як певний орієнтир для суду, пам'ятаючи разом з тим, що ця економічна категорія не може формально пов'язуватися з потребою в матеріальній допомозі, оскільки ця особа може нести витрати на лікування, сторонній догляд і т.п. [4, с. 119].

Таким чином, критерій, що прив'язувався до прожиткового мінімуму для визначення того, чи потребує особа матеріальної допомоги протягом тривалого часу був предметом постійної критики з боку науковців у галузі сімейного права.

Тривалі дискусії в правовій доктрині та практиці, пов'язані із застосуванням ч. 4 ст. 75 Сімейного кодексу України, призвели до рішучого втручання з боку судової влади. Результати цих дискусій та розбіжності в судовій практиці спонукали Верховний Суд звернутися до Конституційного Суду України.

Так, колегія суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 759/6629/19 [5] дійшла висновку, що приписи частини четвертої статті 75 СК України, відповідно до якої один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом, не відповідають нормам статей 3, 8 та 48 Конституції України, тому суд її не застосовував у вказаній справі.

В подальшому Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням, у якому наголошував на невідповідності положень ч. 4 ст. 75 Сімейного кодексу України статтям 3, 8 і 48 Конституції України з проханням перевірити відповідність цього нормативного положення, включеного до Сімейного кодексу, основоположним конституційним стандартам людської гідності, справедливості та права на гідний рівень життя [6].

На думку Голови Верховної Ради України, застосування відповідно до частини 4 статті 75 Сімейного кодексу критерію порівняння доходу непрацездатного чоловіка або дружини з прожитковим мінімумом не дає можливості судам повною мірою враховувати особливості кожної конкретної ситуації. Окрім звичайних потреб, непрацездатні особи часто змушені нести додаткові витрати на догляд, лікування або допомогу. Ці особливі потреби, які часто перевищують мінімальні пороги, відповідають положенням статті 90 Сімейного кодексу, згідно з якою подружжя має взаємний обов'язок брати участь у витратах, пов'язаних з хворобою або інвалідністю одного з них. Тому навіть якщо дохід людини відповідає або перевищує прожитковий мінімум, це не означає, що вона не потребує додаткової матеріальної допомоги для підтримання достатнього рівня життя, що відповідає її гідності [7].

Президент України також висловив свою позицію щодо предмета конституційного подання у цій справі, наголосивши на кількох ключових моментах.

Він зазначив, що правове регулювання шлюбно-сімейних відносин має залишатися обмеженим і допустимим лише в тій мірі, в якій це необхідно для захисту інтересів суб'єктів таких відносин, а також інтересів суспільства відповідно до його моральних засад [7].

Крім того, він зазначив, що позитивний обов'язок держави, передбачений статтями 3, 46 і 48 Конституції України, гарантувати належні умови життя, сумісні з людською гідністю, належить до сфери публічних відносин. Цей обов'язок не слід плутати з приватними відносинами між подружжям, зокрема тими, що стосуються надання матеріальної підтримки.

Президент підкреслив, що призначення пенсії або інших соціальних виплат непрацездатній особі не може залежати від виплат, що здійснюються одним з подружжя на утримання іншого. Це ще раз підтверджує розмежування між соціальними зобов'язаннями держави та приватними відносинами всередині подружжя, підкреслюючи важливість збереження індивідуальних прав без накладання надмірних обмежень на подружжя.

З огляду на описані проблеми, які десятиліттями існували в регулюванні сімейних правовідносин, Конституційний Суд України 29 жовтня 2024 року ухвалив історичне рішення [7], яке знаменує собою поворотний момент у вітчизняному сімейному праві. Визнавши неконституційним положення ч. 4 ст. 75 Сімейного кодексу, КСУ не лише поставив крапку в десятирічній правовій дискусії та доктринальній критиці вказаної норми, але й підтвердив фундаментальні принципи рівності, справедливості та поваги до людської гідності, закріплені в Конституції. Це знакове рішення підкреслює важливість гарантування правових механізмів, які відповідають конституційним правам, і водночас відкриває шлях до довгоочікуваної законодавчої реформи, яка має на меті покращити захист осіб, які перебувають у

вразливому становищі.

Конституційний Суд України, досліджуючи положення частини 4 статті 75 Сімейного кодексу, дійшов висновку, що ця законодавча норма не відповідає статтям 3, 8, 46, 48 і 51 Конституції України.

КСУ підкреслив, що використання прожиткового мінімуму як універсального критерію для визначення потреби в матеріальній допомозі не дозволяє врахувати конкретні індивідуальні потреби осіб, які перебувають у вразливому становищі. Зокрема, він зазначив, що прожитковий мінімум, визначений як мінімальний поріг нужденності, не відображає реальних потреб непрацездатних осіб, зокрема в охороні здоров'я, медичному лікуванні або сторонній допомозі. Суд встановив, що такий законодавчий підхід є несумісним з конституційним правом на гідний рівень життя, гарантованим статтею 48 Конституції, та з принципом поваги до людської гідності, закріпленим у статті 3.

Крім того, КСУ вказав, що ч. 4 ст. 75 породжує ситуацію, в якій дохід деяких осіб, навіть якщо він дещо перевищує прожитковий мінімум, може не покривати їхні реальні потреби. Така законодавча конструкція не виправдано обмежує доступ до отримання аліментів, що є непропорційним втручанням держави у сферу приватного та сімейного життя. На думку Суду, таке втручання суперечить конституційному принципу захисту прав особи в рамках сімейних правовідносин.

Згідно з позицією КСУ, законодавець, перейнявши публічно-правові критерії нужденності та застосувавши їх у приватно-правовій площині, не передбачив ефективних механізмів їх реалізації. Це перешкоджає особам, які потребують матеріальної допомоги, отримувати її в обсязі, необхідному для забезпечення гідного рівня життя.

КСУ також зауважив, що обов'язок держави гарантувати достатній життєвий рівень, закріплений у статтях 46 і 48 Конституції України, не може бути поставлений в залежність від приватних відносин між подружжям. Призначення пенсії або інших соціальних виплат непрацездатній особі не повинно залежати від виплат, що здійснюються її чоловіком або дружиною. Таке розмежування між публічними зобов'язаннями держави та приватними відносинами є необхідним для збереження балансу між правами особи та сімейними обов'язками.

Крім того, Суд вказав, що конструкція «потребує матеріальної допомоги», сформульована в частині 4 статті 75, сформульована нечітко і не дозволяє судам гнучко тлумачити його в залежності від конкретних обставин кожної справи. Така двозначність суперечить принципу правової визначеності, який вимагає, щоб правові норми були чіткими, передбачуваними та однаково застосовувалися.

Роль держави в регулюванні сімейних правовідносин повинна поважати межі, встановлені Конституцією. Хоча захист сім'ї є основним обов'язком держави, він не повинен призводити до надмірного регулювання або не виправданого втручання в сімейні відносини. Обмеження доступу до матеріальної допомоги на підставі такого жорсткого критерію, як прожитковий мінімум, є, на думку Суду, надмірним обмеженням, яке порушує право на повагу до приватного і сімейного життя.

Суд дійшов висновку, що існуючий підхід у частині 4 статті 75 Сімейного кодексу України не відповідає принципам соціальної справедливості та рівності. Він закликав законодавчий орган переглянути критерії оцінки потреби в матеріальній допомозі з метою забезпечення ефективного захисту прав вразливих верств населення, зокрема непрацездатних осіб.

КСУ врахував Принципи європейського сімейного права, згідно з якими право на аліменти між подружжям повинно бути обмежене необхідністю і враховувати фінансові потреби та можливості обох сторін. Однак, на думку КСУ, українське законодавство не забезпечує такого гнучкого підходу, що створює передумови для порушення принципів справедливості та пропорційності.

Суд справедливо зазначив, що прожитковий мінімум не відображає реальних потреб осіб, які втратили працездатність, особливо в умовах, коли такі особи несуть додаткові витрати на лікування та догляд. Однак виключення цього критерію із законодавства без чіткого зазначення альтернативного механізму оцінки нужденності створює ризик невизначеності у правозастосуванні. Судові органи можуть зіткнутися з труднощами у встановленні конкретних критеріїв нужденності, що може призвести до правової невизначеності.

Погоджуємось з позицією Суду, що державні виплати (пенсії, інші види соціальної допомоги) не повинні впливати на право одного з подружжя на аліменти. Це твердження узгоджується з принципом соціальної справедливості.

Критика прожиткового мінімуму, як універсального критерію нужденності є обґрунтованою, проте, на нашу думку, повністю вилучити його з правового регулювання без заміни на гнучкіший та об'єктивніший інструмент оцінки нужденності – може бути не повністю виправданим. Конституційний Суд акцентував увагу на необхідності враховувати індивідуальні потреби кожної особи, що безумовно відповідає принципу поваги до людської гідності. Однак в умовах відсутності в законодавстві альтернативних механізмів визначення нужденності одного з подружжя може створити значну правову невизначеність та ускладнити процес судового доказування у цій категорії спорів.

Більше того, введення оціночних категорій, таких як "індивідуальні потреби особи" або "суб'єктивна нужденність", потребуватиме детального нормативного закріплення, щоб мінімізувати ризик безпідставних або суперечливих рішень з боку судів. Без цього судова практика може зіткнутися з проблемою суб'єктивності та відсутності єдності при розгляді справ про стягнення аліментів на утримання одного із

подружжя.

Справедливим є і висновок Конституційного Суду про надмірне втручання держави в сімейні відносини. Сімейне право регулює відносини між приватними особами, а намагання держави встановити суворі та універсальні критерії нужденності не завжди враховує складність та індивідуальність сімейних відносин. Разом з тим, слід зазначити, що встановлення матеріальної допомоги від одного з подружжя іншому - це питання, яке потребує певного публічного регулювання, оскільки метою аліментів є захист прав соціально вразливих категорій громадян.

Що стосується посилання на Принципи європейського сімейного права, позиція Конституційного Суду виглядає переконливою. Європейський підхід до аліментних зобов'язань будується на необхідності підтримання справедливого фінансового балансу між подружжям. Однак український законодавець має враховувати економічну реальність країни, рівень соціального захисту населення та необхідність створення механізмів, які зможуть працювати в умовах національного досвіду. Тому впровадження європейських принципів має супроводжуватися їхньою адаптацією до українських реалій, щоб уникнути правового вакууму або неможливості їхньої реалізації.

Загалом позиція Конституційного Суду України відображає прагнення зміцнити конституційні права громадян, однак потребує подальшого опрацювання механізмів реалізації ухвалених рішень, щоб гарантувати баланс між інтересами сторін та правовою визначеністю. Необхідно, щоб законодавець оперативніше розробив альтернативні інструменти для оцінки нужденності та вніс зміни до Сімейного кодексу України, що забезпечать прозорість та справедливість судової практики.

Ми підтримуємо позицію, висловлену Конституційним Судом України, оскільки положення частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу тривалий час були предметом постійної критики в правовій доктрині. З моменту прийняття Сімейного кодексу багато дослідників і практиків вказували на недосконалість цього критерію, який вважається недоречним і несумісним з основоположним правом кожної людини на гідний рівень життя, закріпленим Конституцією України та міжнародними стандартами в галузі прав людини.

Критерій прожиткового мінімуму, який використовується для визначення потреби в матеріальній допомозі, справедливо вважався обмеженим у застосуванні та невідповідним економічним і соціальним реаліям. Зокрема, цей критерій не враховував індивідуальні потреби людей, які перебувають у вразливому становищі, особливо тих, хто втратив працездатність. Додаткові витрати, пов'язані зі здоров'ям, реабілітацією або адаптацією умов життя, які є важливими для цих осіб, не були достатньою мірою враховані в існуючій нормативно-правовій базі та в судовій практиці.

Рішення Конституційного Суду є важливим кроком на шляху до визнання прав людей, які потребують матеріальної допомоги. Воно відображає тверду прихильність до захисту фундаментальних принципів чесності, людської гідності та соціальної справедливості. Крім того, це рішення відповідає сучасним тенденціям сімейного права в Європі, які сприяють гнучкому та індивідуальному підходу до визначення фінансових потреб подружжя відповідно до Принципів європейського сімейного права.

Важливість цього рішення також полягає в тому, що воно може стимулювати довгоочікувану законодавчу реформу. Визнавши неконституційною частину четверту статті 75 Сімейного кодексу України, Суд відкрив шлях до створення нових, більш адекватних правових механізмів оцінки матеріальних потреб особи. Ці механізми повинні не лише відповідати конституційним нормам, але й відображати сучасні соціально-економічні реалії України.

Сподіваємося, що це рішення спонукатиме законодавця до прийняття більш об'єктивних та справедливих критеріїв оцінки потреби в матеріальній допомозі між подружжям. Ці зміни мають бути спрямовані на посилення захисту прав вразливих верств населення при збереженні балансу інтересів обох сторін сімейних відносин. Тому це рішення є важливим кроком на шляху до посилення захисту прав людини та соціальної справедливості у сфері сімейного права, що стане каталізатором змін та призведе до підвищення стандартів правового захисту одного із подружжя.

Суддя КСУ Первомайський О.О. висловив згоду з висновками Конституційного Суду України щодо неконституційності частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України. Однак він відзначив певні недоліки в мотивувальній частині рішення, вказавши на наявність аргументів, які на його погляд не узгоджуються з основною мотивацією рішення. З одного боку Конституційний Суд справедливо вказав, що виплати на утримання одного з подружжя не є соціальною виплатою, державною допомогою або частиною права на соціальний захист. З іншого боку, мотивувальна частина рішення містить посилання на юридичні позиції, що стосуються зобов'язань держави у сфері соціального забезпечення, які на думку судді не є релевантними для цього конституційного провадження [8].

Зокрема, на його думку, поняття «нужденності», яке фігурує в рішенні КСУ, спотворює розуміння умов, за яких може бути реалізовано право на отримання матеріальної допомоги від другого з подружжя. Якщо за переконанням Конституційного Суду використання прожиткового мінімуму як критерію нужденності було помилковим, то за логікою і саме поняття «нужденності» не повинно було бути згадане в рішенні [8].

Суддя також акцентував увагу на необхідності дотримання балансу між втручанням держави в сімейні відносини та її зобов'язанням забезпечити ефективне правове регулювання. На його думку, надмірне

державне регулювання може призвести до спотворення суті шлюбних зобов'язань, а недостатня увага до якості законодавчих норм може створити передумови для порушення конституційних прав учасників спорів [8].

Він також нагадав, що шлюб - це насамперед не про права, а про обов'язки. Матеріальна допомога одного з подружжя іншому, особливо в разі економічної слабкості одного з них, є юридичною реалізацією цих обов'язків. Хоча такий підхід може здатися юридичною аномалією, суддя підкреслює, що сама природа шлюбу і його правові наслідки не завжди піддаються виключно раціональному поясненню. Незважаючи на трансформацію соціальних та економічних умов, шлюб продовжує залишатися основою людського існування та соціального буття. Навіть в умовах криз, воєн і пандемій шлюб залишається джерелом життєвої сили та підтримки для тих, кому в ньому пощастило знайти гармонію [8].

Загалом, Первомайський О.О. підтримав висновки Конституційного Суду щодо необхідності визнання частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу неконституційною, наголосивши, що подальші зміни мають стосуватися не лише статті 75, а й низки інших положень глави 9 Сімейного кодексу. Ці зміни мають сприяти створенню більш якісного та справедливого правового регулювання у сфері шлюбних відносин, зберігаючи баланс між обов'язками подружжя та мінімізуючи втручання держави. Шлюб, як підкреслив суддя - це більше, ніж правова конструкція. Це соціальний та особистісний феномен, який потребує поваги та гнучкості у правовому регулюванні [8].

Не можемо не погодитись з позицією Конституційного Суду України у проаналізованій справі та думкою судді Первомайського О.О., однак важливим аспектом, який залишається не до кінця розкритим, є вплив цього рішення на вже існуючу судову практику.

Визнання неконституційним положення частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України може спричинити необхідність перегляду значної кількості судових рішень, що створить додаткове навантаження на судову систему та може призвести до певних наслідків для учасників цих справ.

Варто зазначити, що питанню правових наслідків визнання неконституційною норми нормативного акта присвячено декілька положень Закону України «Про правотворчу діяльність» [9]. Хоча цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його офіційного опублікування, та вводиться в дію лише через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, це не зменшує актуальності подальшого аналізу правозастосовчої практики у цій категорії спорів. Зважаючи на динамічність соціально-правових умов, це питання потребує глибоких наукових досліджень та практичних напрацювань, які могли б забезпечити ефективну реалізацію прав громадян у цій сфері.

Так, згідно зі статтею 61 вищевказаного Закону, нормативний акт або окремий його структурний елемент вважається таким, що втратив чинність у разі ухвалення Конституційним Судом України рішення про його неконституційність. Це стосується, зокрема, законів, нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Нормативний акт або окремий його структурний елемент, що визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення рішення Конституційним Судом, якщо інше не передбачено цим рішенням. Однак таке скасування не може відбутися раніше дати ухвалення рішення [9, ст. 61].

Ця правова норма також має безпосередній вплив на судові рішення, ухвалені на підставі положень частини 4 статті 75 СК України, яка була визнана неконституційною. Зокрема, пунктом 1 частини 3 статті 423 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, які були застосовані (або не застосовані) судом при вирішенні справи, є підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, якщо такі рішення ще не виконані [10, ст. 423].

Таким чином, рішення Конституційного Суду України від 29 жовтня 2024 року про визнання неконституційним положення частини 4 статті 75 Сімейного кодексу створює підґрунтя для перегляду судових рішень, у яких це положення було застосовано. Це зумовлює необхідність адаптації судової практики до нового правового регулювання, забезпечення балансу між принципом правової визначеності та верховенством права, а також дотримання прав учасників судового процесу в умовах змін законодавчого регулювання.

Не виключаємо те, що в наступні роки судова практика у цій категорії спорів збагатиться новими рішеннями, які будуть переглянуті у зв'язку з виключними обставинами на підставі пункту 1 частини 3 статті 423 Цивільного процесуального кодексу України. Це може сприяти формуванню нових підходів до оцінки судом прав і обов'язків подружжя у світлі зміненого правового регулювання у сфері утримання, забезпечуючи дотримання конституційних стандартів та принципу справедливості.

Висновки. Таким чином, визнання Конституційним Судом України неконституційним положення ч. 4 ст. 75 Сімейного кодексу є значним поворотним моментом у розвитку сімейного права в Україні. Визнавши неконституційним критерій прожиткового мінімуму, як універсальну основу для визначення потреби в утриманні одного із подружжя, Суд вказав на системні недоліки цього стандарту, зокрема на його нездатність враховувати індивідуальні потреби вразливих категорій осіб та специфіку сімейних відносин.

Цей критерій, який було визнано неконституційним, не лише обмежував право на матеріальну допомогу, але й створював ризик соціальної несправедливості та порушення основоположних конституційних принципів, таких як людська гідність та рівність.

Однак це рішення ставить важливі виклики перед законодавцем та юристами-практиками. Відсутність чіткого альтернативного механізму оцінки нужденності у шлюбних відносинах може створити правову невизначеність та ускладнити реалізацію прав зацікавлених сторін. Очікувана законодавча реформа має забезпечити збалансовані рішення, враховуючи індивідуальні потреби та соціально-економічні реалії, поважаючи при цьому конституційні принципи.

Таким чином, проаналізоване рішення створює нагоду посилити захист прав людини та сприяти більш справедливому правосуддю в сімейних відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст.135.
2. Михальнюк О. В. Утримання подружжя в контексті конституційного права на достатній рівень життя в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Ужгород, 2024. № 4. С. 152-156.
3. Іванова К. Ю. Нужденність як елемент юридичного складу, що породжує обов'язок подружжя надавати утримання один одному. Доктрина приватного права: традиції та сучасність: матеріали XX науково-практичної конференції, присвяченої 100-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР, ректора Харківського юридичного інституту В.П. Маслова (м. Харків, 4 лютого 2022 р.). Харків, 2024. С. 206-211.
4. Труфанова Ю. В. Окремі види аліментних зобов'язань. Проблеми сучасного сімейного права: колективна монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 208 С.
5. Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 24.06.2021 р., судова справа № 759/6629/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98054751> (дата звернення: 21.11.2024).
6. Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/2023_02_17_Konst_podan.pdf (дата звернення: 21.11.2024).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 29.10.2024 № 1-р/2024. Судова справа № 1-1/2023(72/23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
8. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Олега Первомайського у справі за конституційним поданням Верховного Суду про відповідність Конституції України (конституційність) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу). URL: <http://surl.li/odwlvo> (дата звернення: 17.11.2024).
9. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 93. ст.364.
10. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. ст.492.

REFERENCES:

1. Simeinyi kodeks Ukrainy. (2002, January 10). [Family Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 2947-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 21-22. 135.* [in Ukrainian].
2. Mykhalniuk, O.V. (2024). Utrymannia podruzzhzia v konteksti konstytutsiinoho prava na dostatnii riven zhyttia v Ukraini. [Spousal maintenance in the context of the constitutional right to an adequate standard of living in Ukraine]. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*. № 4. 152-156. [in Ukrainian].
3. Ivanova, K.Iu. (2022, February 4). Nuzhdennist yak element yurydychnoho skladu, shcho prodzhuie obov'язok podruzzhzia nadavaty utrymannia ody odnomu. [Necessity as an element of the legal structure that gives rise to the obligation of spouses to provide maintenance to each other]. *Doktryna pryvathoho prava: tradytsii ta suchasnist: materialy XX naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 100-y richnytsi z dnia narodzhennia doktora yurydychnykh nauk, profesora, chlena-korespondenta AN URSR, rektora Kharkivskoho yurydychnoho instytutu V.P. Maslova*. 206-211. [in Ukrainian].
4. Trufanova, Yu. V. (2020). Okremi vydy alimentnykh zobov'язan. [Certain types of alimony obligations]. *Problemy suchasnoho simeinoho prava: kolektyvna monohrafiia*. 208. [in Ukrainian].
5. Postanova Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu. (2021, June 24). [Resolution of the Second Judicial Chamber of the Civil Court of Cassation within the Supreme Court]. *Sudova sprava № 759/6629/19*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98054751> [in Ukrainian].
6. Konstytutsiine podannia shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) chastyny chetvertoi statti 75 Simeinoho kodeksu Ukrainy vid 10 sichnia 2002 roku № 2947-III. (2023). [Constitutional submission on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of part four of Article 75 of the

Family Code of Ukraine dated January 10, 2002 No. 2947-III]. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/2023_02_17_Konst_podan.pdf [in Ukrainian].

7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu pro vidpovidnist Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinist) chastyny chetvertoi statti 75 Simeinoho kodeksu Ukrainy. (2024, October 29). [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Part Four of Article 75 of the Family Code of Ukraine]. №1-r/2024. *Sudova sprava №1-1/2023(72/23)*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-24#Text> [in Ukrainian].

8. Okrema dumka (zbizhna) suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Oleha Pervomaiskoho u spravi za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu pro vidpovidnist Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinist) chastyny chetvertoi statti 75 Simeinoho kodeksu. (2024). [Separate opinion (concurring) of Judge Oleh Pervomaysky of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Supreme Court on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of part four of Article 75 of the Family Code)]. Retrieved from: <http://surl.li/odwlvo> [in Ukrainian].

9. Pro pravotvorchu diialnist. (2023, August 24). [On lawmaking activities]. *Zakon Ukrainy №3354-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 93*. 364. [in Ukrainian].

10. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. (2004, March 18). [Civil Procedure Code of Ukraine]. *Kodeks №1618-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 40-41, 42*. 492. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 28.11.2024

УДК 347.965.42(043.3)

DOI: 10.36550/2522-9230-2024-17-69-74

Турлай Олег Іванович,

аспірат Західноукраїнського національного університету

Turlay@i.ua

ORCID ID: 0000-0001-9237-0890

ПОНЯТТЯ МЕДІАБЕЛЬНОСТІ СПОРУ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ЇЇ КРИТЕРІЇ

Сучасні процеси інтеграції до європейської спільноти зумовлюють пошук універсальних способів врегулювання конфліктів. Одним із яких є медіація як альтернативний механізм вирішення спорів за допомогою переговорів за участі посередника.

У сучасному правовому житті суспільства звичайні способи вирішення конфліктів не завжди ефективні, адже часто залишаються незадоволеними інтереси однієї або і обох сторін. Окрім того, практика звернення до суду чи інших державних органів щодо вирішення кожного конфлікту призвела до їх перевантаження. Тому ефективною альтернативою є застосування інших механізмів вирішення спорів, зокрема, за допомогою медіації.

Зокрема, в Україні для запровадження медіації необхідно створити належні умови: проводити серед громадян просвітницьку роботу щодо змісту і переваг медіації, здійснювати експертний аналіз нормативно-правових актів про медіацію з метою наданням детальних рекомендацій щодо їх удосконалення, проводити реалізацію програм щодо запровадження присудової медіації, здійснювати навчання медіаторів, суддів тощо.

Варто зазначити, що протягом тривалого часу медіація застосовувалась тільки для певних категорій конфліктів, проте розширення сфери її використання сприяло формуванню поняття «медіабельності спору» та її критеріїв. Однак сфера застосування медіації не може бути всеохопною через ті чи інші чинники. Вибір порядку вирішення спору його сторонами повинен бути забезпечений інституційно та інформаційно, зокрема, має бути забезпечений доступ до інформації щодо критеріїв вибору відповідних процедур врегулювання спорів.

Метою статті є обґрунтування поняття і критеріїв медіабельності спорів у сфері права інтелектуальної власності.

Ключові слова: медіація, інтелектуальна власність, мирне вирішення спорів, медіабельність спору, критерії та умови.

Turlay O. THE CONCEPT OF THE MEDIAABILITY OF A DISPUTE IN THE SPHERE OF INTELLECTUAL PROPERTY AND ITS CRITERIA

Modern processes of integration into the European community require the search for universal methods of conflict resolution. One of which is mediation as an alternative dispute resolution mechanism through negotiations with the participation of a mediator. However, no less important in our time is the question of determining the conditions under which a particular dispute can be resolved with the help of mediation, as well as the conditions under which mediation is impossible.

In the modern legal life of society, the usual methods of resolving conflicts are not always effective, because the